

Ποιοί είναι οι «Μιτζιντόνιοι» τελικά; Ταυτότητες, ετερότητες και διασπορά

Θεόδωρος Κούρος

Λέκτορας, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
theodoros.kouros@cut.ac.cy

Abstract

This paper combines analysis of ethnographic and oral history data, along with autoethnographic accounts to trace a community of so-called “Midzidonian Arvanitovlachs” from the beginning of the 20th century, the century of the establishment of nationalist movements throughout the Balkans. More specifically, it studies the ways in which the community was divided between two nation-states, in the aftermath of WW2 and the Greek civil war. The community consists of transhumant Vlach pastoralists who moved around the Greek-Albanian border area. The division of the community occurred in 1945-46, after the defeated Italian forces withdrew from Albania and the Albanian Communist Party led by Enver Hoxha, took over (1944), establishing a socialist regime, and enforcing and militarizing the border with Greece. This measure directly affected the Vlachs of the border, since movements were no longer possible until the 90s, when a mass wave of immigration from Albania to Greece took place.

Keywords: *Borders, ethnography, autoethnography, Vlachs, Midzidei, Identity Politics.*

Εισαγωγή

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν ήμουν περίπου 10 ετών, μας επισκέφθηκαν δύο «Αλβανοί» στο σπίτι. Όταν ρώτησα την μητέρα μου τι θέλουν αυτοί οι ξένοι, μου απάντησε κάπως αυστηρά και κοφτά ότι είναι πρώτα ξαδέρφια της γιαγιάς μου... «Πως είναι δυνατό» σκέφτηκα. «Μα αφού εμείς είμαστε Έλληνες». Η γιαγιά μου από την άλλη, δεν ήξερε πολύ καλά ελληνικά, με το χαρακτηριστικό της «ρ» και το φτωχό της λεξιλόγιο. Ήμασταν Βλάχοι, κατάλαβα σιγά σιγά, «διαφορετικοί»...

Όπως γίνεται σαφές από την εισαγωγική βινιέτα, το παρόν κείμενο υιοθετεί έναν υβριδικό τρόπο γραφής, μεταξύ αυτό-εθνογραφίας¹ και αποτελεσμάτων εθνογραφικής έρευνας στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Ο γράφων κατάγεται από το Κεφαλόβρυσσο και έχει ζήσει εκεί σε όλη τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας, σε μια ιστορική συγκυρία με μεγάλο κοινωνιολογικό ενδιαφέρον. Επιχειρείται η ανασύνθεση της ιστορίας της κοινότητας, με στόχο την ανίχνευση της διαδικασίας παγίωσης εθνικών ταυτοτήτων στα μέλη της. Πρόκειται για μια κοινότητα, η οποία μπορεί κανείς να πει ότι υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, ως αποτέλεσμα ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών. Είναι διαιρεμένη ανάμεσα σε δύο έθνη-κράτη, με εχθρικές μεταξύ τους σχέσεις για δεκαετίες, που συμβολικά αποτελούσαν ένα από τα όρια μεταξύ του Δυτικού και του σοσιαλιστικού κόσμου.

Τα μέλη της κοινότητας ήταν ημινομάδες κτηνοτρόφοι, οι οποίοι μετακινούνταν εποχικά γύρω από την περιοχή της ελληνοαλβανικής μεθορίου και σήμερα εντοπίζονται, στην ελληνική πλευρά στο Κεφαλόβρυσσο (Μιτζιντέι), ενώ στην αλβανική πλευρά σε πολλές περιοχές του νότιου μέρους της χώρας, κυρίως στην περιοχή του Αργυροκάστρου, των Αγίων Σαράντα, της Ερσέκας και της Κορυτσάς. Το Μιτζιντέι

¹ Η αυτοεθνογραφία είναι μια θεωρητική, μεθοδολογική και κυρίως κειμενική προσέγγιση που επιδιώκει να βιώσει, να αναστοχαστεί και να αναπαραστήσει μέσω της επίκλησης στη σχέση μεταξύ εαυτού και πολιτισμού, ατομικής και συλλογικής εμπειρίας και πολιτικών της ταυτότητας. Συνδυάζει την προσωπική αφήγηση και την κοινωνιο-πολιτισμική εξερεύνηση (βλ. Holman Jones, 2007). Στο παρόν κείμενο οι αυτοεθνογραφικές παρατηρήσεις θα παρατίθενται σε εσοχή και με πλάγια γράμματα για να μπορούν οι αναγνώστες εύκολα να τις διακρίνουν.

βρίσκεται στην επαρχία Πωγωνίου στους πρόποδες του όρους Νεμέρτσικα. Αποτελείται από δίγλωσσο πληθυσμό, τους λεγόμενους «Αρβανιτόβλαχους», οι οποίοι, «διαφοροποιούνται μέχρι ένα βαθμό από τους υπόλοιπους Βλάχους» (Κουκούδης, 2000, 161). Η λέξη που οι ίδιοι χρησιμοποιούν αναφορικά με την ομάδα τους είναι «Ρεμέν», με χαρακτηριστική εκφορά του «ρ». Τα ίδια χαρακτηριστικά συναντά κανείς και στο Αντόν Πότσι, αλλά και στους υπόλοιπους, διάσπαρτους στην νότια Αλβανία, Βλάχους.

Το παρόν κείμενο προσπαθεί να ρίξει φως στο πώς διαχειρίζεται την εθνική ταυτότητα μια ομάδα, η οποία, σε τελική ανάλυση, προϋπάρχει των εθνών-κρατών σε μια περιοχή που τελικά διαιρέθηκε σε δύο έθνη-κράτη. Το παράδοξο που συναντάμε στη συγκεκριμένη ομάδα συνοψίζεται στο ότι συναντάμε εξ αίματος συγγενείς με διαφορετικές εθνικές ταυτότητες. Παρακάτω παρατίθενται κάποιες θεωρητικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις, ενώ μετά αναλύονται κάποια από τα ευρήματα της έρευνας, οργανωμένα σε τρεις ενότητες, η καθεμία εκ των οποίων αντιπροσωπεύει και μια χρονική περίοδο.

Θεωρητικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Η έρευνα έχει να κάνει με την συγκρότηση των εθνικών ταυτοτήτων. Πώς συγκροτούνται και μετασχηματίζονται; Ακόμη, τι ταυτότητα έχουν οι ομάδες που αναπτύσσουν δραστηριότητες κοντά σε σύνορα και δη δίγλωσσες ομάδες; Όλα αυτά τα ερωτήματα δεν μπορούν να απαντηθούν αν κανείς υιοθετεί τον ουσιοκρατικό ορισμό για το έθνος. Εδώ τα έθνη αναλύονται με τα εργαλεία του κονστρουκτιβισμού, ο οποίος τα αντιμετωπίζει σαν κατασκευές. Σύμφωνα με τις θέσεις των «μοντερνιστών», ο εθνικισμός είναι φαινόμενο της νεωτερικής εποχής. Σύμφωνα με τον Gellner (1992, 79-85), η βιομηχανική κοινωνία ευνόησε την ανάπτυξή του, γιατί έκανε ευκολότερη αλλά και αναγκαία την κινητικότητα με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να είναι μέλη όλο και μεγαλύτερων κοινωνικών συστημάτων. Τον ορίζει ως «πρώτα-πρώτα μια πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας» (1992, 13). Ο Eriksen (2007) τον ορίζει σαν μια ιδεολογία που προεσβεύει ότι τα πολιτισμικά σύνορα πρέπει να συμπίπτουν με τα πολιτικά.

Ο Gellner υποστηρίζει ότι «δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος, εάν, και μόνο εάν, αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως μέλος του ίδιου έθνους (Gellner, 1992, 23). Κατά τον Kedourie (1999), έθνος είναι μια ομάδα ανθρώπων που έχουν ή πιστεύουν ότι έχουν κοινή καταγωγή, ιστορία, πολιτισμό, γλώσσα κλπ.. Το κοινό σημείο σε αυτούς τους ορισμούς είναι η έμφαση στον κοινωνικά κατασκευασμένο χαρακτήρα του έθνους. Ο Hobsbawm (1994, 29) σημειώνει σχετικά: «Το βασικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου έθνους και οτιδήποτε συνδέεται με αυτό είναι ότι πρόκειται για κάτι νέο». Η πρόσφατη ιστορία της ομάδας υπό μελέτη έχει «χαραχτεί» βαθιά από τη χάραξη των συνόρων, τα οποία αποτελούν πεδίο επιστημονικής έρευνας τις τελευταίες δεκαετίες, αφού «αν η βασική αρχή του έθνους-κράτους είναι η εθνοτική, φυλετική, γλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια, τότε τα σύνορα πάντα δείχνουν το ψέμα σ' αυτήν τη κατασκευή» (Donnan και Wilson, 1999, 1). Παρόλο που βασική αξίωση των εθνών-κρατών ότι τα πολιτικά σύνορα πρέπει να συμπίπτουν με τα πολιτισμικά, «η πραγματικότητα των μεθοριακών περιοχών διαψεύδει [...] διαρκώς την ιδεατή ταύτιση ενός λαού, μιας εδαφικής επικράτειας και ενός πολιτισμού» (Νιτσιάκος και Μάντζος, 2003, 87).

Τα γεωπολιτικά και κρατικά σύνορα είναι πρώτα απ' όλα όρια εθνών-κρατών. Ποιο είναι όμως το διαφοροποιητικό στοιχείο των συνοριακών περιοχών σε σχέση με τις άλλες; «Σχεδόν οτιδήποτε συμβαίνει στις καθημερινές ζωές των ανθρώπων στον σύγχρονο κόσμο μπορεί να συμβεί και όντως συμβαίνει και στις συνοριακές περιοχές του [...] Παρόλα αυτά κάποια πράγματα μπορούν να συμβούν μόνο στα σύνορα» (Νιτσιάκος και Μάντζος, 2003, 4). Οι κάτοικοι των συνοριακών περιοχών κάποιες φορές μοιράζονται πολιτισμικά στοιχεία και παραδόσεις με τους αντίστοιχους κατοίκους στην άλλη μεριά του συνόρου. Μιλάμε δηλαδή για την δημιουργία κοινωνικών πεδίων που περιλαμβάνουν δύο κοινωνίες, για «δίκτυα σχέσεων που παρακάμπτουν, αγνοούν ή ακόμα και υπονομεύουν την ιδεατή λειτουργία των συνόρων» (Νιτσιάκος και Μάντζος, 2003, 89).

Όσον αφορά τη μεθοδολογία, ξεκινώ με μια αυτοεθνογραφική παρατήρηση: *Η εθνογραφική έρευνα έγινε στο εξωτερικό, στην Αλβανία, πέρα από τα σύνορα. Ποια σύνορα όμως; Δε θα ξεχάσω ποτέ το πρώτο μου ταξίδι στους Βλάχους της Κορυτσάς. Διαπίστωσα ήδη από τότε ότι ένα κομμάτι αυτής της –ξένης μέχρι τότε για μένα– χώρας δεν ήταν απλά δίπλα μου*

όλα αυτά τα χρόνια, αλλά μέσα μου. Η Αλβανία δεν ήταν και τόσο μυστηριώδης τελικά. Το φυσικό τοπίο ήταν όμοιο με εκείνο του χωριού μου και αυτό ήταν το λιγότερο. Οι αξίες, το ντύσιμο, η ομιλία, οι τρόποι, όλα οικεία. Ανακάλυψα και δικούς μου συγγενείς, την ύπαρξη των οποίων σχεδόν αγνοούσαμε. Το χάραγμα των συνόρων, κατάλαβα, πέρασε και μέσα από την ίδια την οικογένειά μας τελικά. Όταν μπήκα στο σπίτι αυτών που δεν ήξερα ότι υπήρχαν, ούτε καν ότι θα μπορούσαν να υπάρχουν, με υποδέχθηκαν με συγκίνηση. Ο παππου-Θώμας μου είπε ότι περίμενε τη στιγμή που θα συμβεί αυτό. Που θα ανταμωθούμε. Στο σπίτι του είδα για πρώτη φορά το γραφικό χαρακτήρα του παππού μου, που πέθανε νέος, σε μια λεζάντα μιας φωτογραφίας που του είχε στείλει.

Το γεγονός ότι η κοινότητα δεν έχει δικό της γραπτό πολιτισμό, κατά κάποιο τρόπο επιβάλλει και τις τεχνικές διερεύνησης κοινωνιολογικών και ανθρωπολογικών ζητημάτων. Η επιτόπια έρευνα διεξήχθη το 2008 και περιλάμβανε πολυήμερες επισκέψεις στον οικισμό Μιτζιντέι (Κεφαλόβρυσο) στον νομό Ιωαννίνων και στους οικισμούς Andon Poçi, Drenovë, Bobosticë, Borovë, Hundëkuq, καθώς και στις πόλεις Korça (Κορυτσά), Erseka, Gjirokastër (Αργυρόκαστρο). Από αυτές τις επισκέψεις αντλήθηκαν δεδομένα μέσα από την διεξαγωγή συνεντεύξεων, παρατήρησης και φωτογράφισης καθημερινών πρακτικών και συζητήσεων. Οι πληροφορητές/τριες παρουσιάζονται εδώ με ψευδώνυμα.

1900-1950: Οι απαρχές του συνόρου

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, οι Μιτζοντόνιοι ημινομάδες κτηνοτρόφοι διέμεναν εποχιακά στον χώρο που σήμερα αποτελεί το βόρειο κομμάτι της Ηπείρου στην Ελλάδα και στο νότιο τμήμα της Αλβανίας. Κάτι τέτοιο συνεχίστηκε και μετά από την χάραξη των συνόρων μεταξύ της Ελλάδας και της Αλβανίας, με την χρήση ειδικής άδειας. Τα οφέλη για τα μέλη της κοινότητας από μια κατάσταση «ανάμεσα στις δύο χώρες», ήταν πολλά, όπως η αποφυγή κρατικού και φορολογικού ελέγχου και της στρατιωτικής θητείας αλλά και η αναζήτηση «ασύλου» στην μία ή την άλλη πλευρά του συνόρου για ανθρώπους που είχαν διαπράξει κάποιο έγκλημα ή έγκλημα τιμής (βεντέτα). Στην διάρκεια της έρευνας αναφέρθηκαν τέτοιες περιπτώσεις: Κάποιος Κουραϊός που σκότωσε κάποιον Γραμμοζαίο,

κατέφυγε στην Αλβανία, όπου και παρέμεινε και μετά το κλείσιμο των συνόρων το 1946, όχι τόσο για να αποφύγει την σύλληψη, όσο τη συνέχιση της βεντέτας.

Η ομάδα φαίνεται να χρησιμοποιεί τρεις γλώσσες εκείνη την περίοδο: τα βλάχικα, τα αλβανικά και τα ελληνικά, πράγμα που διευκόλυνε τις εμπορικές συναλλαγές. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία πληροφορητές μου από την ελληνική πλευρά, με διαβεβαίωσαν ότι οι πατεράδες τους ήξεραν τα αλβανικά «φαρσί». Εκείνη την περίοδο υπάρχουν γαμήλιες ανταλλαγές με Κολονιάτες Βλάχους με αρκετά μεγάλη συχνότητα. Ο Γιώργης, Κολονιάτης από το Andon Ροζί και παντρεμένος με την Λέτα, «Μιτζιντόνια» από το ίδιο χωριό, λέει σχετικά: «Ένα είδος (une sapi) είμαστε εμείς εδώ μ' εσάς από το Μιτζιντέι. Παλιά κάναμε γάμους και με τους Βλάχους απ' την Ελλάδα, μέχρι που έκλεισαν τα σύνορα και μας πήραν τα λιβάδια». Σημαντικό στοιχείο για τον τρόπο με τον οποίο μετασηματίζεται η συλλογική μνήμη της ομάδας σε σχέση με την κυρίαρχη ιδεολογία, είναι το γεγονός ότι σήμερα, πολλοί Μιτζιντόνιοι αρνούνται ότι πραγματοποιούσαν γάμους με «Κολονιάτες». Αν δει κανείς όμως τα γενεαλογικά δέντρα τους, επρόκειτο για συχνό φαινόμενο. Εδώ παρατηρούμε την εφαρμογή στο πεδίο μας αυτού που υποστηρίζει ο Barth (1969), ότι οι ομάδες δεν προσδιορίζονται από τα εσωτερικά τους συμπαγή χαρακτηριστικά, τα οποία στους Κεφαλοβρυσίτες και τους Κολονιάτες συγκλίνουν, αλλά σε σχέση με τον αυτοπροσδιορισμό, δηλαδή την εσωτερική ταξινόμηση που κάνει η ομάδα σε σχέση με τον Άλλο. Έτσι λοιπόν έχουμε την δημιουργία δύο ομάδων, η οποία μάλλον γίνεται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.

Η κατάσταση της εθνικής ταυτότητας στις αρχές του 20ού αιώνα, φαίνεται να χαρακτηρίζεται από ρευστότητα. Το πιο σημαντικό αίτιο αυτής της ρευστότητας είναι η προηγούμενη ιστορική κατάσταση, κατά την οποία οι μετακινήσεις ήταν ελεύθερες στην οθωμανική επικράτεια, και ο αυτοπροσδιορισμός των διάφορων εθνοτικών ομάδων γινόταν με βάση το θρήσκευμα². Ένας πληροφορητής αναφέρει ότι τους

² Στην διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, ο προσδιορισμός των διάφορων ομάδων γινόταν με βάση το θρήσκευμα. Τα άτομα ανήκαν σε κάποιο μιλλέτ ανάλογα με το θρήσκευμά τους μάλλον και όχι τόσο ανάλογα με την εθνική

χριστιανούς Αλβανούς οι Βλάχοι τους αποκαλούσαν «Grets», όπως αποκαλούν μέχρι σήμερα και τους ελληνόφωνους χριστιανούς. Επίσης, ακόμα και σήμερα, οι Βλάχοι της νότιας Αλβανίας και του Μιτζιντέι, αποκαλούν όλους τους μουσουλμάνους «Turts» [Τούρκους].

Η συνθηκολόγηση του βασιλιά της Αλβανίας με τους Ιταλούς, είχε σαν αποτέλεσμα τη μη συμμετοχή της Αλβανίας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Vickers, 1995, 190-195), ενώ το βιοτικό επίπεδο στην Αλβανία παρέμεινε λίγο πολύ στην προηγούμενή του κατάσταση, σε αντίθεση με την Ελλάδα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλοί από τους Βλάχους της ομάδας να μετακινηθούν στην Αλβανία. Το παρακάτω απόσπασμα από την συνομιλία μου με τον Κόλα, είναι ενδεικτικό: «Ήμασταν φουκαράδες τότε στο Μιτζιντέι. Μετά φύγαμε από κει και ήρθαμε εδώ. Εδώ, μετά, ήταν χειρότερα. Πριν όμως εδώ ήταν καλύτερα». Οι αναφορές στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 είναι πολύ περισσότερες στην Ελλάδα, πράγμα που μπορεί να αποδοθεί στη σημαντικότητά του στην επίσημη ελληνική ιστοριογραφία. Οι συνομιλητές μου, όταν αφηγούνται περιστατικά από τον πόλεμο, μιλούν στα ελληνικά, λόγω της ανεπάρκειας της βλάχικης γλώσσας στην εκφορά επίσημου λόγου. Ακόμα και οι αναφορές στο κάψιμο του χωριού από τους Γερμανούς τον Ιούλιο του 1943 είναι δύο ειδών. Κάποιες που γίνονται πάντα στα ελληνικά και αναπαράγουν τον τοπικό επίσημο λόγο με αναφορές στην εκδήλωση που γίνεται κάθε χρόνο τον Ιούλιο και κάποιες στα βλάχικα με αναφορές στους καέντες, όχι όμως σαν ήρωες, αλλά σαν απλά μέλη της κοινότητας (Κούρος, 2016).

Το κλείσιμο των ελληνοαλβανικών συνόρων είναι το σημαντικότερο ιστορικό γεγονός, που κίνησε διαδικασίες οι οποίες με την σειρά τους παγίωσαν, σε έναν βαθμό, συλλογικές ταυτότητες, επειδή σηματοδοτεί την έναρξη μιας περιόδου, κατά την οποία οι πολιτικές και των δύο κρατών που αποσκοπούν στην παγίωση των εθνικών ταυτοτήτων εντείνονται. Το ΚΚ Αλβανίας παίρνει την εξουσία στην χώρα (1944), κηρύττοντάς την Λαϊκή Δημοκρατία (Vickers, 1995, 228-230). Ένα από τα

τους καταγωγή. Κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, τα βασικά μιλλέτ εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν το Ελληνορθόδοξο, το Εβραϊκό, το Αρμένικο και αυτό των Σύριων Ορθόδοξων. (βλ. Νιτσιάκος, 2006).

πρώτα μέτρα που λαμβάνει είναι το κλείσιμο των συνόρων με την Ελλάδα, το 1946. Δεν είναι πλέον δυνατές οι μετακινήσεις, ενώ αντιμετωπίζεται από τους συνομιλητές μου σαν μια πολιτική που διαίρεσε την ομάδα, «χώρισε αδέρφια», «μας έκανε ένα χωριό-δύο κράτη», όπως λέει ο Νικόλας από το Andon Ροçi. Πολλές είναι οι διηγήσεις που αναφέρονται στο γεγονός αυτό και μια από τις πιο ενδεικτικές είναι αυτή του Τσιόμα από την Ερσέκα:

Η μάνα μου έλεγε ότι όταν χωριστήκαμε, ο Κόλας είχε τον Θεωδωράκη και τον Μήτσο [...] Έλα Φία να φύγουμε της είπε ο Κόλας. Όχι είπε η μάνα μου, δεν αφήνω τον πατέρα εδώ, γιατί θα πει ο κόσμος τον άφησα. Και έφυγε ο Κόλας [...] Πάμε κι εμείς έλεγε η μάνα μου στον παππού μου. Δεν πάω εγώ πίσω από τον Χρόνη, έλεγε αυτός. Ας πάει ο Χρόνης να πεθάνει της πείνας στην Ελλάδα [...] Και ποιος να λεγε ότι θα κλείσει ποτέ η γραμμή;

Ο Κόλα Χρόνης [Κούρος] είναι ο προπαππούς μου και ο Θεωδωράκης ο παππούς μου. Το ότι γεννήθηκα με άλλα λόγια Έλληνας πολίτης, το οφείλω αποκλειστικά στην επιλογή του προ-παππού μου, ο οποίος έφυγε με το κοπάδι του νωρίτερα εκείνο το χειμώνα, όχι για πολιτικούς, αλλά για μάλλον πρακτικούς λόγους.

Άλλες αφηγήσεις που αφορούν το κλείσιμο των συνόρων ξεκινούν επίσης με αναφορές στον ημινομαδισμό και καταλήγουν στον τυχαίο χαρακτήρα της παραμονής από την μια ή την άλλη πλευρά. Αλλά το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι παρόλο που αναφέρονται σε ένα γεγονός που αφορά κρατικές και διακρατικές πολιτικές, οι πληροφορητές στέκονται στις επιρροές που είχε στην ομάδα.

Η αλλαγή του καθεστώτος στην Αλβανία, είχε σαν αποτέλεσμα την απαλλοτρίωση των περιουσιών (Vickers, 1995, 227). Αυτή η διαδικασία έχει κεντρική θέση στις αφηγήσεις των συνομιλητών μου, όπως και η διαδικασία της μόνιμης εγκατάστασης των Βλάχων σε οικισμούς. Εκτός από μια περίπτωση, εκείνη του οικισμού Andon Ροçi³, όλοι οι υπόλοιποι

³ Μοναδική περίπτωση αμιγούς βλάχικου οικισμού είναι αυτή του Andon Ροçi, ο οποίος υπήρξε αντάρτης της αλβανικής αντίστασης, ο οποίος σκοτώθηκε το 1944 και υπάρχει σήμερα μνημείο που είναι αφιερωμένο σ' αυτόν στο κέντρο του ομώνυμου οικισμού. Το γεγονός ότι το χωριό από Τάβαν μετονομάστηκε σε

Βλάχοι εγκαταστάθηκαν σε μικτές κοινότητες με χριστιανούς και μουσουλμάνους Αλβανούς. Αυτή η επιλογή εκ μέρους του καθεστώτος αποσκοπούσε στην ομογενοποίηση του πληθυσμού, η οποία δεν μπορούσε να βασιστεί στην θρησκεία, που υπήρξε πεδίο διαμαχών μεταξύ των Αλβανών για αιώνες (Νιτσιάκος, 2006).

Η δεκαετία του 1940 λοιπόν, αποτελεί τομή στην ιστορία του ελληνοαλβανικού συνόρου και περιλαμβάνει το «έπος του '40» την άνοδο του κομμουνιστικού κόμματος στην εξουσία στην Αλβανία και τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Το πιο καθοριστικό όμως χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, είναι τα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα που προκάλεσε, όπως η μαζική αστικοποίηση που κορυφώνεται στα μεταπολεμικά χρόνια, η εξάπλωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η ενίσχυση των κρατικών μηχανισμών. Στην Αλβανία, επίσης ισχυροποιείται το κράτος σαν αποτέλεσμα των μετασχηματισμών που ακολουθούν τον πόλεμο και ορθολογικοποιείται η παραγωγή. Σε σχέση με την ομάδα που μας απασχολεί, εξαιρετικά σημαντικό είναι το γεγονός ότι στην ίδια δεκαετία, η παραμονή στην μία ή την άλλη πλευρά του συνόρου θα γινόταν μόνιμη, τουλάχιστον για τις επόμενες πέντε δεκαετίες, αφού τα σύνορα κλείσανε οριστικά το 1946.

1950-1990: Παγίωση των εθνικών ταυτοτήτων

Κατά την περίοδο από το 1950 μέχρι το 1990, και τα δυο κράτη αποσκοπούν με μεγαλύτερη ένταση στην ομογενοποίηση των πολιτών τους. Η λήξη του εμφυλίου πολέμου σηματοδότησε την ανάδυση μιας προσπάθειας από την κυρίαρχη πολιτική στην Ελλάδα που αποσκοπούσε στην εδραίωση της νίκης του Ε.Σ. και σε ιδεολογικό επίπεδο. Η προσπάθεια αυτή χαρακτηρίστηκε από έντονη αντικομμουνιστική προπαγάνδα που βρήκε εφαρμογή και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το γεγονός ότι στην Αλβανία είχε εγκαθιδρυθεί κομμουνιστικό καθεστώς, αυτόματα την καθιστούσε εχθρική. Αυτές οι συνθήκες οδήγησαν σε στρατηγικές εθνικής ομογενοποίησης και επιβολής ιδεολογίας, σε πολύ εντονότερο βαθμό σε σχέση με πριν και στα δύο κράτη, με αποτέλεσμα την

Andon Roçi, είναι κάποιου είδους ηρωοποίηση του Βλάχου αντάρτη. Η ίδρυση του οικισμού, λοιπόν, μπορεί να εμπεριέχει και μια συμβολική διάσταση.

παγίωση, ως έναν βαθμό, διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων. Επίσης, οι στρατηγικές επιλογές της κοινότητας περιορίζονται, αφού τα χειμερινά τους βοσκοτόπια μειώνονται δραματικά. Έτσι, πολλοί μεταναστεύουν είτε στα μεγάλα αστικά κέντρα, είτε στην κεντρική Ευρώπη.

Χαρακτηριστικά για τον τρόπο με τον οποίο το σχολείο συντέλεσε στην ομογενοποίηση είναι το παρακάτω απόσπασμα: «Στο σχολείο μας μάθαιναν αυτό το τραγούδι, κι εμείς το λέγαμε δυνατά. Σάμα ξέραμε; Τραγούδι ήταν: Έχω μια αδερφή, κουκλίτσα αληθινή, την λένε Βόρειο Ήπειρο, την αγαπώ πολύ. Έχω μια αδερφή, κουκλίτσα αληθινή, την πήρανε αιχμάλωτη, οι άτιμοι Αλβανοί. Θα φύγω ένα πρωί, χωρίς διαταγή, για να ελευθερώσω τη δόλια μου αδερφή. Και άμα θα χαθώ, στη μάχη σκοτωθώ, με το αίμα μου να γράψετε, Ελλάδα σ' αγαπώ». Στην Ελλάδα με την αναφορά στο ζήτημα της «Βορείου Ηπείρου», αλλά και στην «ανωτερότητα της ελληνικής φυλής, γλώσσας και θρησκείας», όπως προκύπτει από άλλες συνεντεύξεις, επιχειρείται η αφομοίωση των μελών της κοινότητας και η ομογενοποίηση των πολιτών του ελληνικού έθνους-κράτους. Την ίδια περίοδο, οι πληροφορητές μου αναφέρουν την απαγόρευση χρήσης της βλάχικης γλώσσας από μαθητές, ακόμη και τις απογευματινές ώρες: «Έτρωγες ξύλο αν μιλούσες βλάχικα. Και το απόγευμα, άμα άκουγε ο δάσκαλος». Ο Gellner (1992, 108-109), κάνει την εξής παρατήρηση: «ο εθνικισμός είναι, [...] η γενική επιβολή μιας υψηλής κουλτούρας στην κοινωνία [...] Σημαίνει τη γενικευμένη εκείνη διάδοση ενός ιδιώματος, διαμεσολαβούμενου από το σχολείο».

Στην αλβανική πλευρά, παρατηρούμε ένα αντίστοιχο φαινόμενο, περίπου την ίδια περίοδο. Ο Τάβος αναφέρει ότι στο αλβανικό σχολείο οι μαθητές μάθαιναν για το μεγαλείο του αλβανικού έθνους. Ακόμη, λέει χαρακτηριστικά: «Ξέραμε ότι εσείς τρώτε ψωμί από καλαμπόκι. Έτσι μας λέγανε. Εμείς ξέραμε ότι εσείς βλέπατε νίλα, όχι εμείς. Έτσι μας λέγανε στο σχολείο». Εξάλλου, στην διάρκεια αυτής της περιόδου, τα σύνορα επενδύονται και από τις δύο πλευρές και με ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό. Από την πλευρά της Αλβανίας, εγκαθίστανται την δεκαετία του 1970 τα «μπούνκερ», τα χαρακτηριστικά πολυβολεία που κατασκευάζονται κατά χιλιάδες σε όλο το μήκος των συνόρων της Αλβανίας. «Μας είχαν κλείσει με σύρμα σαν να ήμασταν κότες ντιπ»,

λέει ο Γιάκος. Από την άλλη πλευρά, η πληθώρα μνημείων με αναφορές στον εμφύλιο πόλεμο που παρατηρεί κανείς στην γραμμή των συνόρων, συνιστούν ένα συμβολικό σύνορο παράλληλα στο πραγματικό (Γιαννοπούλου και Κούρος, 2012).

Τη δεκαετία του 1960, το Μιτζιντέι χαρακτηρίζεται ως «χωριό χωρίς άντρες», αφού σχεδόν όλοι, εκτός από τους ηλικιωμένους, είχαν εγκαταλείψει το χωριό μεταναστεύοντας κυρίως στη Γερμανία. Αργότερα τους ακολούθησαν οι γυναίκες και τα παιδιά. Αυτή η διαδικασία, οδήγησε τα μέλη της κοινότητας σε μια μεγαλύτερη ταύτιση με τις κοινότητες Ελλήνων της Γερμανίας, παραγκωνίζοντας το βλάχικο στοιχείο, το οποίο ξεκινά να αποτελεί στίγμα. Ο όρος είχε ήδη ταυτιστεί με τον χωριάτη, τον άξεστο κτλ. Ο Τέας λέει σχετικά: «Εγώ ήμουν λοχίας και είχα τον πατέρα του Κίτα. Ε, λοιπόν κάναμε τότες πως δε γνωριζόμαστεν γιατί σε κοροιδεύαν αμα ήσουν Βλάχος. Και στην Γερμανία. Δεν έλεγαν κανένας είμαι Βλάχος. Μια φορά, στο εργοστάσιο ήταν ένας από την Βήσσιανη. Βλάχος [...] Και βάζω μια φωνή ρε Θοδωρή, και λέω: [Βλάχικα] ‘Όποιος είναι βλάχος να σηκώσει το χέρι.’ Αυτός τίποτα. [Βλάχικα] ‘Ωρέ βλάχος δεν είσαι;’ του λέω. ‘Όχι’ λέει αυτός στα ελληνικά. Ρε κάθαρμα και πώς κατάλαβες τι είπα; [γέλια]». Ο παραγκωνισμός της βλάχικης ταυτότητας, φαίνεται και από τους δείκτες εξωγαμίας. Από εκείνη την περίοδο, ξεκινούν να καταγράφονται γάμοι με «Γκρέκους» ή «Γκράκες» και με Γερμανούς ή Γερμανίδες.

1990 και μετά: Επαναπροσέγγιση

Οι σχολικοί χάρτες μας έδειχναν «στην άκρη» της Ελλάδας, και από εκεί και πέρα ένα απέραντο λευκό, χωρίς χρώματα και ποτάμια και πόλεις και χωριά. Οι χάρτες γενικά έχουν προκαλέσει το ενδιαφέρον αρκετών μελετητών του εθνικισμού (Anderson, 1983). Πρόκειται για αναπαραστάσεις του «ζωτικού χώρου» ενός έθνους-κράτους. Το «πίσω από το βουνό», το σύνορο, παρέμεινε για χρόνια ένα μυστηριώδες μέρος για εμένα. Όταν ήρθαν λοιπόν μαζί οι «Αλβανοί» να εγκατασταθούν στο χωριό και γίναμε συμμαθητές με τα παιδιά τους, συνειδητοποιήσαμε ότι είχαμε τα ίδια επώνυμα. Αλβανικά τραγούδια προστέθηκαν στο ρεπερτόριο του τοπικού πανηγυριού, μαζί με τα ελληνικά και τα βλάχικα. Οι μουσικοί δρόμοι και οι ρυθμοί,

ακόμα και οι χοροί όμως, κοινοί. Στο δεύτερο ταξίδι μου στην Αλβανία είπα στον συνταξιδιώτη μου αυθόρμητα: «Ποτέ δεν είχα δει την Νεμέρτακα (στης οποίας τους πρόποδες μεγάλωσα) από πίσω». Αμέσως σκέφτηκα ότι το δικό μου «πίσω» είναι μπροστά για άλλους και αντίστροφα.

Η κατάρρευση του σοσιαλιστικού καθεστώτος στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αποτέλεσε έναυσμα για έναν μεγάλο κοινωνικο-οικονομικό μετασχηματισμό, που δεν θα μπορούσε να μην έχει αντίκτυπο και στους Βλάχους της Αλβανίας. Από την μια, η παρακμή των αξιών του καθεστώτος, από την άλλη το μαζικό κύμα μετανάστευσης προς την Ελλάδα, συνέβαλλαν αποφασιστικά στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη της ομάδας παρουσιάζουν τον εαυτό τους προς τα έξω. Αλλά οι λόγοι που η ταυτότητα τέθηκε για ακόμα μια φορά υπό διαπραγμάτευση, είναι πιο σύνθετοι. Οι πολιτικές του ελληνικού κράτους στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οπότε και έχουμε το πρώτο και το πιο μαζικό κύμα μετανάστευσης από την Αλβανία προς την Ελλάδα, υπήρξαν ευνοϊκές προς τους Βλάχους της Νότιας Αλβανίας. Πολλά μέλη της κοινότητας μετανάστευσαν στην Ελλάδα αμέσως μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και κάποιοι απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν στο Μιτζιντέι. Μάλιστα οι περισσότεροι, τις πρώτες μέρες της διαμονής τους στην Ελλάδα έμειναν εκεί, φιλοξενούμενοι από συγγενείς που για πρώτη φορά αντίκριζαν.

Τα πρώτα χρόνια της μετανάστευσης, ήταν πιο εύκολο για έναν Βλάχο να εκδώσει βίζα, απ' ότι για έναν εθνοτικά Αλβανό. Τα μέλη της ομάδας που μας ενδιαφέρει μπορούσαν ακόμα ευκολότερα να κάνουν κάτι τέτοιο, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις πιστοποιούσαν ότι κάποιος απευθείας πρόγονός τους είχε γεννηθεί στην Ελλάδα. Κάτι τέτοιο τους έδινε όχι μόνο βίζα, αλλά και την ελληνική υπηκοότητα. Για αυτή την περίοδο εντοπίζει κανείς πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις από τους πληροφορητές, τόσο από την μια, όσο και από την άλλη πλευρά του συνόρου. Ο Ράκος λέει: «Ο Κίτσιος πάντρευε την κοπέλα και μόλις μπήκα εγώ στο χορό, τσακίστηκαν τα όργανα με τα λεφτά που ρίξαν ο κόσμος[...] ήμουν εδώ έξω στη βεράντα, μα το Χριστό, μου φάνηκε πως ερχόταν γύρω όλο το χωριό». Περιγράφει την «επιστροφή» σαν θετική εμπειρία. Αναδεικνύει μάλιστα το ότι τον «έβαλαν μπροστά» στον χορό και «ρίξαν λεφτά στα όργανα», κάτι που συμβολίζει την αποδοχή του από τους χωριανούς. Ένα απόσπασμα από την συνομιλία μου

με τον Νίδα όμως, αποκαλύπτει μια διαφορετική αντιμετώπιση: «Τι έπαθα εγώ όταν πήγα στην Ελλάδα με τον πατέρα μου. Ανταμωθήκαμε με τον ξάδερφό μου. Και είπε στον πατέρα μου: Ρε θείο, θέλετε αυτά τα ρούχα να σας τα δώσω; Και λέει ο πατέρας μου: Όχι παιδάκι μου, εμείς έχουμε πιο πολλά ρούχα από σας [γέλια]». Εδώ, περιγράφεται μια μάλλον αρνητική εμπειρία. Υπονοεί ότι οι συγγενείς του στην Ελλάδα του συμπεριφέρθηκαν σαν να ήταν ζητιάνος, βαρύτερη προσβολή στον κώδικα τιμής των Βλάχων. Επίσης, ανέφερε ότι πολλές αρνητικές συμπεριφορές είχαν να κάνουν με τον φόβο των συγγενών για τα κληρονομικά ζητήματα που ενδεχομένως θα μπορούσαν να ανακινηθούν. Αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Νίδας διαμένει σήμερα στην Αλβανία, σε αντίθεση με τον Ράκο, που εξακολουθεί να διαμένει στο Μιτζιντέι.

Στην Αλβανία, από το 1991 και μετά, ιδρύθηκαν διάφοροι σύλλογοι Βλάχων, κυρίως στην Κορυτσά (Schwander-Sievers, 2002, 151-152). Σύντομα, αυτοί οι σύλλογοι διασπάστηκαν σε περισσότερους, στην βάση της συμπάθειας προς την Ελλάδα ή προς την Ρουμανία. Η ομάδα που μας ενδιαφέρει εδώ, στράφηκε κυρίως προς την Ελλάδα, λόγω των συγγενικών δεσμών των μελών της με Έλληνες πολίτες και την ευκολία με την οποία μπορούσαν τα μέλη της να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα ή να αξιοποιήσουν αυτούς τους δεσμούς. Το ζήτημα της αναβίωσης της βλάχικης ταυτότητας στην Αλβανία είναι στρατηγικό: «Οι παλιότερες γενιές [...] τώρα χρησιμοποιούν πολιτικές της ταυτότητας για κοινωνική θέση, υπόληψη, άμβλυση του συμπλέγματος κατωτερότητας, οικονομικά οφέλη και το πιο σημαντικό, για να εξασφαλίσουν μελλοντικές ευκαιρίες για τα παιδιά τους» (Schwander-Sievers, 2002, 159). Σήμερα, παραδόξως, όταν κάποιος Μιτζιντόνιος αναφέρεται στους Βλάχους από την Αλβανία που έχουν εγκατασταθεί στο χωριό, πολλές φορές τους αποκαλεί «Αλβανούς», ακόμη κι αν έχει κάποια συγγένεια με αυτούς. Από την άλλη, τα μέλη της ομάδας, τόσο από την Ελλάδα, όσο και από την Αλβανία, αναφέρονται στους εαυτούς τους σαν Μιτζιντόνιους. Σήμερα, οι περισσότεροι μετανάστες, μέλη της ομάδας στην Ελλάδα, δεν διαμένουν στο Μιτζιντέι και δεν φαίνεται να έχουν κανένα συναισθηματικό δεσμό με αυτό.

Η σημερινή κατάσταση, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους Βλάχους της αλβανικής πλευράς, συνίσταται σε μια συνεχή διαπραγματεύση. Ο Πάνος μου είπε χαρακτηριστικά: «Εγώ όποτε βλέπω Έλληνα

αστυνομικό του δείχνω το ελληνικό [διαβατήριο], κι όποτε βλέπω Αλβανό αστυνομικό το αλβανικό. Κι έτσι τα' χω καλά με όλους». Πρόκειται για ένα κατεξοχήν παράδειγμα διαπραγματεύσεως ή στρατηγικής της ταυτότητας (Barth, 1969). Βέβαια, μια τέτοια λογική για τα πράγματα δεν αποτελεί τον κανόνα. Οι περισσότεροι από τους πληροφορητές επιλέγουν να είναι κοινωνοί της μίας ή της άλλης ταυτότητας.

Στην ελληνική πλευρά, τα μέλη της κοινότητας είναι κοινωνοί πολλαπλών ταυτοτήτων. Όμως το γεγονός ότι κάποιες από αυτές αποτελούσαν αυτό που θα λέγαμε στίγμα, όπως η ταυτότητα του Βλάχου γενικά και του Αρβανιτόβλαχου περισσότερο, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό. Κατά την περίοδο που ακολούθησε τον εμφύλιο, παρατηρείται μια προσπάθεια από την κοινότητα να υπερτονίσει την ελληνικότητά της, σαν απάντηση στους γειτονικούς οικισμούς που την θέλανε ξένη ή φερτή από την Αλβανία. Αυτή η διαδικασία μπορεί να χαρακτηριστεί και σαν μια προσπάθεια να μετατραπεί το στίγμα από φανερό σε κρυφό (Goffman, 2009), έτσι ώστε να μην γίνεται αντιληπτό από τις άλλες ομάδες και δη από την κυρίαρχη. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για την άλλη πλευρά:

Όταν ήμουν στο στρατό, στο κέντρο εκπαίδευσης νεοσυλλέκτων, κάποιοι φαντάροι από τον 1^ο λόχο μου είπαν ότι υπάρχει κι άλλο ένα παιδί εκεί από το Κεφαλόβρυσο. Πήγα λοιπόν να τον συναντήσω και όταν τον ρώτησα από πού είναι, μου είπε κάπως διστακτικά «από το Κεφαλόβρυσο, στα Γιάννενα». Του είπα ότι είναι περίεργο το να μην ξέρω έναν συνομιληκό μου και τον ρώτησα πού μεγάλωσε. Αφού κατάλαβε ότι ξέρω για τις σχέσεις με την Αλβανία και δεν πρόκειται να το κάνω θέμα, μου είπε συνωμοτικά ότι είναι από την Αλβανία και «πού να εξηγώ τώρα στους άλλους».

Μετά το άνοιγμα των συνόρων, και οι κάτοικοι του Μιτζιντέι, ήρθαν αντιμέτωποι με το στίγμα που προηγουμένως απέκρυπταν. Τότε λοιπόν αντέδρασαν αντιμετωπίζοντας τους Βλάχους της Αλβανίας όχι σαν μέλη της κοινότητας: «Εμάς εκεί στην Αλβανία μας έλεγαν είστε Βλάχοι, όχι Αλβανοί. Τώρα όλοι γίναμε Έλληνες, τα παιδιά μου, τα εγγόνια μου, πήρανε χαρτιά, έγιναν Έλληνες. Αλλά μας λένε Αλβανούς εδώ στο Μιτζιντέι. Αφού γίναμε Έλληνες, γιατί μας λένε Αλβανούς;» Σε πολλές περιπτώσεις, αποτελεί

στρατηγική επιλογή των Βλάχων από την Αλβανία να δηλώνουν την ελληνική τους συνείδηση, αφού κάτι τέτοιο τους δίνει προνόμια. Το ελληνικό κράτος επίσης έχει οφέλη από αυτούς. Το να ελέγχεται η εθνική συνείδηση των Βλάχων της νότιας Αλβανίας σαν ελληνική, συντηρεί τις αλυτρωτικές βλέψεις του ελληνικού κράτους για την περιοχή. Επίσης, σε τοπικό επίπεδο οι δύο μεγάλες παρατάξεις του Δήμου, έχουν μισθώσει λεωφορεία από την Αλβανία με Βλάχους που έχουν δικαίωμα ψήφου. Βλέπουμε λοιπόν ότι γίνεται μια συναλλαγή μεταξύ της ομάδας και του ελληνικού κράτους και τα περισσότερα μέλη της ομάδας έχουν συνείδηση αυτής της διαδικασίας. Χαρακτηριστικά, ένας πληροφορητής μου είπε: «Ο μαλάκας ο Σημίτης είχε πει ότι το Βόρειο Πείρο [sic] είναι ένα δέντρο που δεν φάγαμε φρούτα ποτέ. Ρε μαλάκα, πώς θα φας φρούτα άμα δεν το ποτίσεις το δέντρο;»

Σήμερα, μπορούμε να μιλάμε πια για δύο ομάδες, αν δεχτούμε τον ορισμό του Barth (1969), ότι μια εθνοτική ομάδα δεν καθορίζεται από τα εγγενή της χαρακτηριστικά, αλλά από τα συμβολικά της όρια. Έτσι λοιπόν οι Βλάχοι του Μιτζιντέι σήμερα αντιμετωπίζουν τους Βλάχους από την Αλβανία σαν Άλλους. Το ότι πρόκειται για μια ομάδα σε ένα συνοριακό χώρο, επιβεβαιώνει τους Donnan και Wilson (1999, 1) που λένε ότι τα σύνορα δείχνουν το ψέμα στην κατασκευή του έθνους-κράτους. Ένας πολύ καλός δείκτης για τους μετασχηματισμούς που υφίσταται η ταυτότητα της ομάδας είναι αυτός της ενδογαμίας. Ενώ οι γάμοι με «Κολονιάτες», σταματούν για τους Βλάχους που μένουν στην Ελλάδα μετά το '50, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στην Αλβανία υπάρχει μεγάλη συχνότητα τέτοιων γάμων μέχρι και σήμερα. Επίσης εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι δεν καταγράφηκαν γάμοι μεταξύ Κολονιατών ή «Μιτζιντόνιων» της Αλβανίας με Μιτζιντόνιους της Ελλάδας. Οι Μιτζιντόνιοι σήμερα παντρεύονται με μεγάλη συχνότητα «Γκρέκους» ή «Γκράκες», ενώ εκείνοι από την Αλβανία, παντρεύονται συχνά με μουσουλμάνους Αλβανούς.

Συμπεράσματα

Ο συγκυριακός χαρακτήρας της παραμονής από την μια ή την άλλη πλευρά, ποιοι δηλαδή έγιναν Έλληνες και ποιοι Αλβανοί, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά δεδομένα αυτής της έρευνας. Απαντάει σε

βασικά ερωτήματα σχετικά με τις εθνικές ταυτότητες. Αν δηλαδή αποτελούν αιώνιες, φυσικές κατηγορίες ή αν επινοούνται και συγκροτούνται μέσα στο ιστορικό και κοινωνικό τους πλαίσιο.

Στη διάρκεια της έρευνας, διαπίστωσα ότι υπάρχουν πολλά πρώτα και δεύτερα ξαδέρφια που είναι ένθερμοι υποστηρικτές δύο αντικρουόμενων εθνικισμών, του ελληνικού και του αλβανικού. Δεν είναι σπάνια η φράση ο Αλβανός ξάδερφός μου, από τα στόματα εθνικιστών. Μάλιστα και οι δύο αυτοί εθνικισμοί έχουν εθνοτικό χαρακτήρα, δηλαδή κάνουν αναφορά σε ένδοξο αρχαίο παρελθόν και δεσμούς αίματος. Η κοινή γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη και έθιμα δεν είναι όμως καθοριστικοί παράγοντες για την κυριαρχία μιας εθνικής ταυτότητας. Η εθνική ταυτότητα που με συνδέει με τους Κρητικούς φερ' ειπείν μπορεί να με διαχωρίζει από συγγενείς μου. Φαίνεται οξύμωρο, αλλά στα πλαίσια μιας εθνικιστικής κοσμοθεωρίας δεν είναι. Ο εθνικισμός μετατρέπει ως δια μαγείας την συγκυρία σε πεπρωμένο (Anderson, 1983).

Ο εθνικισμός χωρίζει ποτάμια στη μέση, κάπως αυθαίρετα αλλά αποφασιστικά. Έτσι μιλάμε για ελληνικό χώμα, ελληνικά βουνά κι ελληνικά ποτάμια, φυσικοποιώντας κοινωνικές κατηγορίες και τούμπάλιν. Εξάλλου, τα σύνορα ως συμβολισμός είναι πολύ πιο ισχυρά στην ενδοχώρα παρά στις συνοριακές περιοχές, όπου υπάρχουν «οριακά» φαινόμενα σαν κι αυτό που μελέτησα, αλλά και βιωμένη εμπειρία και μνήμες συνύπαρξης. Τι είναι λοιπόν η εθνική ταυτότητα; Ταυτότητες εποίησε ο άνθρωπος θα λέγαμε, παραφράζοντας τη ρήση του Gellner. Μόνο που τις «ποιεί» συνεχώς, αδιάκοπα μέσα στον ρου της ιστορίας, τις αλλάζει, τις μεταμορφώνει, τις απορρίπτει και τις ακολουθεί πιστά. Είδαμε μια κοινότητα που αλλάζει τους όρους με τους οποίους αυτοπροσδιορίζεται, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και τελικά καταλήγουμε να έχουμε απέναντί μας τουλάχιστον δύο ομάδες. Πρόκειται για αποτέλεσμα των περιορισμένων στρατηγικών επιλογών που είχαν στην διάθεσή τους τέτοιες ομάδες. Η μη αφομοίωση στο κυρίαρχο μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης θα σήμαινε αυτόματα και αποκλεισμό στο περιθώριο. Εξάλλου, «πάντα υπήρχε μια ένταση μεταξύ των αμετάβλητων, ανθεκτικών και άκαμπτων απαιτήσεων των εθνικών συνόρων και των ασταθών, πρόσκαιρων και εύκαμπτων απαιτήσεων των ανθρώπων (Donnan και Wilson, 1999,

1). Το όνομα «Ρυμαίν» χρησιμοποιείται και από τους Κολωνιάτες, όπως και η ίδια διάλεκτος και πολλά άλλα κοινά χαρακτηριστικά. Άρα δεν είναι τα εξωτερικά, γλωσσικά, σωματικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά που ορίζουν την ταυτότητα. Αντίθετα, η παρούσα έρευνα δείχνει ότι η ταυτότητα έχει ιστορική διάσταση, υφίσταται ριζικούς μετασχηματισμούς, επινοείται και επαναπροσδιορίζεται.

Το «κοινό αίμα» λοιπόν δεν σημαίνει αυτόματα και κοινή εθνικότητα. Ούτε η κοινή γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα. Η υπό μελέτη ομάδα βρέθηκε, άθελά της, ανάμεσα σε δύο κόσμους και έγινε, τελικά, δύο ομάδες. Παρόλα αυτά, τα σύνορα μας έδειξαν για άλλη μια φορά το ψέμα στην κατασκευή του έθνους-κράτους, αντιπαραβάλλοντας την ουσία με την κατασκευή, το αίμα με την ιδεολογία, το εθνικό με το εθνοτικό.

Βιβλιογραφία

- Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Barth, Friedrik (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Donnan, Hastings, Thomas M. Wilson (1999). *Borders: frontiers of identity, nation and state*. Oxford - New York: Berg.
- Eriksen, Thomas Hylland (2007). *Μικροί Τόποι, Μεγάλα Ζητήματα: Μια Εισαγωγή στην Κοινωνική και Πολιτισμική Ανθρωπολογία*. Αθήνα: Κριτική.
- Gellner, Ernest (1992). *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Goffman, E. (2009 [1963]). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. London: Simon and Schuster.
- Hobsbawm, Eric (1994). *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Holman Jones, S. (2007). Autoethnography. *The Blackwell encyclopedia of sociology*.
- Kedourie, Elie (1999). *Ο Εθνικισμός*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Schwanders-Sievers, Stephanie (2002). "Dawn for a 'Sleeping Beauty Nation': Aromanian Identity Politics and Conflicts in Post-

- Communist Albania”, στο Kressing Frank και Karl Kaser (επιμ.), *Albania – a country in transition*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft: 147-163.
- Vickers, Miranda (1995). *Οι Αλβανοί*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Αλεξιάκης, Ελευθέριος (2001α). *Εθνοτικές Ομάδες, Πόλεμος και Ιστορική Μνήμη στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλοβρούσου (Μετζιντιέ) Πωγωνίου*. *Εθνολογία* 9: 137-166.
- Αλεξιάκης, Ελευθέριος (2001β). *Ταυτότητες και Ετερότητες*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Γιαννοπούλου, Χρύσα, Θεόδωρος Κούρος (2012). Τοπία άμυνας απέναντι σε ένα «διπλό εχθρό». Μνημεία του στρατού για τη δεκαετία του 1940 στην περιοχή της Κόνιτσας, στο Β. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Ν. Σκουλίδας και Κ. Τσέκου (επιμ.), *Αφηγήσεις για τη Δεκαετία του 1940: Από το Λόγο του Κατοχικού Κράτους στη Μετανεωτερική Ιστοριογραφία*. Αθήνα: Επίκεντρο: 229-242.
- Κουκούδης, Αστέριος (2000). *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Κούρος, Θεωδωρής (2016). Παραχάραξη ή Δικαίωση; Η διεκδίκηση της Μνήμης και του Χώρου μέσα από ένα Παλίμψηστο Μνημείο, *Εθνολογία on-line* 4: 1-26.
- Νιτσιάκος, Βασίλης (2006). *Θρησκεία και εθνική ταυτότητα στην Αλβανία. Η περίπτωση των Μπεκτασήδων*. Εισήγηση στο Α΄ Επιστημονικό Συνέδριο του Τμήματος Βαλκανικών Σπουδών. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Νιτσιάκος, Βασίλης, Κώστας Μάντζος (2003). *Μετανάστευση και σύνορα. Η Ήπειρος μετά το 1990. Η Περίπτωση της Επαρχίας Κόνιτσας*. *Γεωγραφίες* 5: 86-97.